

Het gelijk en het geluk van trotse burgers

De Academische Boekengids 23, oktober 2000, pp. 15-16.

De Glorie van de Gouden Eeuw: een ouderwetse titel voor een tentoonstelling, zeker als die zonder ironie bedoeld is. Dat is zo. Geen dubbele boodschap die van een frivole voorstelling een zedenpreek maakt, geen kritiek op het opgeklopte nationalisme van vorige generaties, geen grote schoonmaak in het oeuvre van grote namen, geen sociale kritiek op de dubieuze herkomst van de rijkdom die nodig was om zoveel moois te kunnen laten maken. Voluit de glorie van de Gouden Eeuw, het beste en het mooiste wat de zeventiende eeuw heeft opgeleverd, glanzend opgepoetst, perfect uitgelicht en van een feestelijk gekleurde achterwand voorzien. Een lust voor het oog en een temptatie voor de vingers, die willen strelen wat ze nooit meer zullen kunnen bezitten.

Als u dit leest, is de tentoonstelling alweer achter de rug. Ik ben twee keer gaan kijken en speelde dan steeds het spelletje van het glorieus winkelen: welke vijf kunstwerken zou ik nu het liefst mee naar huis willen nemen? De schitterende *Liefdesbrief*-schilderijen van Gabriël Metsu, die ik mooier vond dan de vergelijkbare Vermeer die er vlak naast hing? Het piepkleine paneeltje met drie mispels en een vlinder van Adriaen Coorte of Pieter Saenredams gezicht op de Mariakerk in Utrecht? Misschien toch iets uit de reeks avondzonlandschappen van Albert Cuyp en Jan Both of juist de Hollandse boerenerven van Adriaen van de Velde of Paulus Potter? Bij de tekeningen was er dat prachtige doorkijkje op huizen en tuinen in Maastricht van de volkomen onbekende Valentijn Klotz of het onthutsend directe zelfportret van de net twintigjarige Dirck Helmbreker. Het kostbare toilettafelgarnituur van Veronica van Aerssen van Sommelsdijck is van een strakheid en helderheid van vorm die we pas in deze eeuw mooi zijn gaan vinden, terwijl het eveneens uit het midden van de zeventiende eeuw daterende met paarlemoeren bloemen en insecten ingelegde tafelblad van Dirck van Rijswijck nu nog net zoveel verbaasde bewondering oproept als destijds.

De catalogus (in twee delen) stelde me aanvankelijk nogal teleur. Alles stond er werkelijk op zijn voordeligst gefotografeerd in afgebeeld, maar de teksten vond ik nogal vlak en vooral oppervlakkig. Ik verwachtte een vervolg op de kunsthistorisch belangrijke catalogi van de tentoonstellingen *Kunst voor de beeldenstorm* (1985) en *Dawn of the Golden Age* (1993), maar dat is *De Glorie van de Gouden Eeuw* zeker niet. Dit is een catalogus voor een publiek van kijkers, voor op hun grotendeels denkbeeldige voorouders trotse Nederlanders, niet voor wie ook geïnteresseerd is in de stand van zaken van het kunsthistorisch onderzoek. Alleen daar waar het onderzoek zich ook richt op de geschiedenis van het verzamelen van kunst en het vormen van kunstcollecties, een snel in betekenis en populariteit toenemende subdiscipline van de kunstgeschiedenis, is de catalogus zelfs vernieuwend. De musea die bruiklenen voor de tentoonstelling afstonden, worden geportretteerd met een korte beschrijving van de aard, omvang en herkomst van hun collectie kunst uit de Nederlandse Gouden Eeuw.

Uiteraard ligt het accent bij de bruiklenen op het Rijksmuseum zelf, want de aanleiding voor de tentoonstelling was het tweehonderdjarig bestaan van het Rijksmuseum (niet steeds in het huidige gebouw overigens, dat pas ruim een eeuw oud is). De glorie beperkt zich ook tot tweehonderd stukken (plus bijna honderd tekeningen en gravures), waarvan de helft afkomstig is uit het Rijksmuseum zelf. De kern en de trots van de collectie van het Rijksmuseum wordt vanzelfsprekend ook gevormd door de zeventiende-eeuwse schilder- en tekenkunst en de kunstnijverheid. Zonder dat zou er zeker voor toeristen bijzonder weinig reden zijn naast het 'Vèngoh' ook dit adres aan te doen. Uit andere landen en andere scholen heeft het Rijksmuseum vrijwel niets te bieden. Het gerucht gaat dat de huidige directeur, Ronald de Leeuw, toch nog zou willen proberen een internationale collectie op te bouwen. Ik denk niet dat dit haalbaar is. In de laatste decennia heeft alleen het Getty-museum in Los Angeles die ambitie nog op werkelijk internationaal toonaangevend niveau kunnen verwerkelijken. Dat museum beschikt dan ook over vrijwel ongelimiteerde middelen: de miljardenerfenis van oliemagnaat Paul Getty.

Opvatting verschoven

Wat de catalogus op een voortreffelijke manier - ook in de geschiedenis van het verzamelen - illustreert, is hoe onze opvatting over wat de glorie van de Gouden Eeuw uitmaakt in de loop van de tijd is verschoven. Het laat ook zien hoe betrekkelijk de afstand van Rembrandt, Frans Hals en Vermeer is ten opzichte van nu veel minder bekende of zelfs bij het grote publiek geheel onbekende schilders. In elke selectie zouden zij tot de eredivisie gerekend blijven worden, maar ik denk dat ook schilders als Hendrick ter Brugghen, Gerard van Honthorst en Caesar van Everdingen daar inmiddels toe gerekend zouden mogen worden. Vooral Van Everdingen, vorig jaar de hoofdpersoon op de tentoonstelling *Hollands Classicisme* in Boijmans Van Beuningen, is een revelatie. Grote, zorgvuldig uitgewerkte en vertellende composities in schitterende kleuren, perfect uitgevoerd of het nu om mensen, dieren, planten, gebouwen of voorwerpen gaat, scherp en helder van lijn. In Amsterdam was van hem de *Allegorie op de geboorte van Frederik Hendrik* uit het Huis ten Bosch te zien, voor het eerst op reis sinds het driehonderdvijftig jaar geleden daar was aangebracht. De dynastieke aspiraties van de Oranjes zijn aan het eind van de zeventiende eeuw tastbaar aanwezig in het hautaine Lodewijk XIV-achtige borstbeeld

van Willem III.

Het beeld van de zeventiende-eeuwse schilderkunst is bruin, boertig en burgerlijk. Dat is niet helemaal onjuist, maar als overheersend beeld moeten we daar toch echt vanaf. *De Glorie van de Gouden Eeuw* laat zien hoe kleurig het palet van de zeventiende-eeuwse schilders was. In de meeste westerse musea is de jarenlange aanslag van roet, rook en stof inmiddels van het oppervlak van de schilderijen verwijderd en ook de vergeelde oude vernislagen zijn vervangen. Het resultaat is vaak adembenemend, onze voorouders hadden feesten van kleur aan de muur hangen. Ze waren er ook dol op; een beetje welvarend huishouden bezat aan het eind van de zeventiende eeuw tientallen schilderijen, meestal meer dan men boeken had. Naar schatting zijn er in die eeuw in de Republiek voor een bevolking van ongeveer 1,6 miljoen mensen en ongeveer 400.000 huishoudens meer dan vijf miljoen schilderijen gemaakt.

De rijkdom van de toplaag van vooral Amsterdamse burgers en het streven van het stadhoudelijk hof in Den Haag naar vorstelijke allure wordt behalve in schilderijen ook zichtbaar in beeldhouwwerk, gouden en zilveren voorwerpen en vooral kolossale en kostbare meubelen. De catalogus toont daar maar een kleine selectie van, voldoende om te laten zien hoe weinig klopt van het beeld van een niet op vertoon gericht, zuinig en bescheiden volk. 'Conspicuous consumption' vond aan de grachten toen net zozeer plaats als nu en in feite zijn de Amsterdamse grachten en de buitenplaatsen aan de Vecht en in Kennemerland er zelf het beste bewijs van. Simon Schama suggereerde in zijn *Embarrassment of Riches* nog een zekere ambivalentie ten opzichte van wereldse goederen en ijdel vertoon, maar in de *Glorie* slaat de balans natuurlijk helemaal door naar de 'riches'. Daar hoort ook bij het genieten van het Hollandse landschap, van de frisheid van de nieuwe binnenhuizen en de comfortabele luxe van lekker eten en mooie kleren. Gerrit Berckheyde schilderde de hoogmoderne architectuur van de grote huizen in de bocht van de Herengracht. Om de glans en de perfectie van het nieuwe goed te laten zien liet hij de bomen maar weg.

Paul Schnabel is directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau.

Besproken boeken:

De Glorie van de Gouden Eeuw. Zwolle: Waanders Uitgevers, Amsterdam Rijksmuseum, 2 delen.